

ژماره (121)
2010 نه یلوول
نرخ (500) دینار

منتدی اقرأ الثقافی

www.igra.ahlamontada.com

مندا لان

گوفاریکی مانگانهی مندا لانه رۆژنامهی **سه بان** بلاوی دهکاتهوه

panshan
galaly

خیزانداری کهرویشکی

نووسینی: فهزاد عهبدولله حمان
نیگار: پهخشان گهلانی

ههردی جووتیک کهرویشکی نیرومنی به دیاری له مالی کویشا پهسهن هینابوو. له گوندهکهی خویان و له باخچهکهی کوریتیکي بچووکي بډ دروست کردبوون و پوژانه گیزهر و کهرهوز و سلق و گزوکيا و خواردنی تری پیدهدان. پاش شهش مانگ مام کویشا پهسهن بډ دلفیابوون له مانهوهی کهرویشکهکان سهردانی مالی ههردی کرد. کویشا سهیری شوینهکهیانی کرد دیاربوو کهرویشکهکان زیادیان کردبوو، و ببوون به ههشت و چهند چالیکیان له باخچهکه ههلهکهندبوو و له م کون بډ و کون دهرویشتن و یاریان دهکرد. کویشا پهسهن ناموژگاری ههردی کرد و پینی گوت: دهبیئت چاوت له کهرویشکهکان بیئت له بهرئوهی زیادیان کردوو پنیوستانی به خواردنی زیاتره. دهبیئت بیان پاریزیت چونکه هه موو وهک یهک خیزان وان. دهبیئت بزانیئت که خیزانی ئهوانیش وهک هی ئیمه پینک دیت له دایک و باوک و خوشکو برا. سهرهتا دوو بوون بهلام بههوی چاودیریکردنو بهخیوکردنی دروستی توه بوونه ههشت. ههردی گوتی: باشه مام کویشا ئهگهر من نه بم ئهوانه چوون دعتوانن خویان بهخیو بکن؟ چونکه من

خواردنیان ددهمی و خانووم بډ دروست کردوون. مام کویشا به زهردهخنهیه کهوه گوتی: کورم ئهوانیش دعتوانن خویان خانو دروست بکن و خواردن پهیدا بکن و ههروها سهرپهرشتی خانهوادهکهیان بکن. رهوتی ژیانی ههر گیانداریک لهوی که جیایه، ههر خیزانیک به شیوهیهکی جیا ژیان بهسهر دهبات ههر له مروقه ژیرهکان و ئاژهل و بالندهکان تا گیانهوه رانی ناو ده ریا. کهواته ئهوانیش دعتوانن خویان بژیهنن. ههردی گوتی: باشه مام کویشا من نه بوومهته بهربهست له بهردهم ژیانی ئهواندا؟ ئهگهر بزگاریان کهم چونه؟ مام کویشا له وهلامدا گوتی: بریاریکی چاکه کورم. پاشان ههردی له گهل مام کویشا دهچیته گوندهکهیان لهویوه خیزانی کهرویشکهکه ئازاد دهکات و دلخوش دهبیئت و سوپاسی مام کویشا پهسهنیش دهکات.

گوفاریکی مانگانهی منداڵانه
پوژنامهی (دەبات) دهی دهکات

خاوهنی ئیمتیاژ
عهلی عهبدوللا

سهرنوسهر

نهژاد عزیز سورمی

ناوینشان

ههولیر - تهنیشت سهروکایهتی زانکو

تهلهفون: 2220506

Email: helana_xebat@yahoo.com

Helanayi Mindalan
Govareki Zarokane Rojnama
Xebat Deredexit

**Serniviskar
Nazhad Aziz Surme**

چاپخانه خاتسا ههولیر

جزدانی ونبوو

وورگنیرانی: هیلانه ی مندالان

له شاری ئالیمتیکوی پورتوگالی بازرگانیکي دهوله مهندي چاوبرسی هه بوو، هه رچه ندهی سامانه که ی زیاتر ده بوو، زیاتر ده ست بگرو قرچوک تر ده بوو. هه رده م بیرى له وه ده کرده وه پاره و زیره کانی زیاتر بیت. رۆژیکیان که به ره و مال ده گه رایه وه له کاروانیکدا 400 لیره ی زیری قازانج کردبوو، له ریگا بیرى له وه ده کرده وه چۆن سبه ی هه مان کار بکات و به هه مان ده سته و تیشه وه بگه ریته وه. ئه و له خه یالی خۆیدا بوو له پر جزدانه که ی به رده بیته وه. که گه رایه وه ماله وه بینى پاره که ی ونکردوو، خه ریک بوو عه قلی له ده ست بدات، ئه و شه وه خه و نه چوووه چاوی، به یانییه زووه که ی بۆلای دادوه ری شار چوو، به پارانه وه داوای لی کرد و گوتی: گه وره م تو رزگار که ری لیه و ماوانی، له و مهینه تییه به هانام وه ره و فره مانیک ده ربکه، هه رکه سیک جزدانه که می دۆزیوه ته وه که 400 لیره ی زیری تیدایه بۆم به نیته وه، من 40 لیره ی زیری وه ک پاداشت پی ده ده م. دادوه ر به زه یی پیداهاته وه و بریاریدا له هه موو کوچه و کولانیکی شار جار بدریت. پاش تیپه ربوونی سی رۆژ ئافره تیکی به سالاچوو به ره و لای دادوه ر چوو، جزدانه دۆزرا وه که ی پيدا. بازرگانه که بانگ کراو و خه ریک بوو له خۆشیان بال بگریت. که جزدانه که ی کرده وه و لیره کانی ناوی ژمارد بینى 400 لیره ی ته واوه، به لام پیی ئه سته م بوو پاداشته که به ئافره ته که بدات، بۆیه که وته بیانوو و گوتی: جگه له و 400 لیره یه من 40 لیره ی دیکه شم له ناو داناوو، به لام دیارنه ماوه. ئافره ته که به هیمنی گوتی: گه ر مه به ستم بردنی پاره با، دادوه ری به ریز، هه رگیز ئه و جزدانه م نه ده هیناوه. قسه کانی سوودی نه بوو چونکه بازرگانه که به هه موو شیوه یه ک قسه ی ناخۆشی پی ده گوت. دادوه ر له مه به سته ی بازرگانه که گه یشت که ده یویست په شیمان بیته وه له به خشینی پاداشته که ی، بۆیه جزدانه که ی له بازرگانه که وه رگرت و پرسى: تو دلناییت له ناو جزدانه که ت جگه له 400 لیره 40 لیره ی دیکه هه بوو؟ بازرگانه که به په له وه لامی داوه: به لی جه نابى دادوه ر. دادوه ر به توره یی گوتی: بۆچی زووتر ئه و راستیه ت نه گوت، ئه و جزدانه هه رگیز هی تو نییه، من چه ند رۆژیک له مه وه به ر جزدانیکم ون کرد که 400 لیره ی زیری تیداوو، که واته ئه وه جزدانه که ی منه، ئافره ته به ریزه که، گوئ بگره به خشین ته نیا له مروقی چاوتیر ده بیتریت نه ک له ده سته گری قرچوک، منیش بریار ده ده م ئه و جزدانه به تو ببه خشم. به وجۆره بازرگانه که به ده ست به تالی گه رایه وه و بوو به مایه ی بکه نه یی دانیشتوانی شار.

خۆزگە ئەسپ دەبووم

ئووسىنى: ئەسەف عەبدوللا
وەرگىزگە: ھىلانە

كاتىك سامان گەرايەۋە مال، ھەموو گىيانى بە قور بوو، دايكى بەسەرسوورمانىيەۋە پرسى: چىت لە خۆت كىردوۋە؟! راكە خۆت بشۆ. بەلام سامان رقى لە خۆ شووشتن بوو، ھەموو جار بە زۆرى دەيان ناردە سەرشۆرىن، لە سابوون دەترسا، چونكە چاۋەكانى دەرژاندەۋە. ئەمجارەيان ناچاربوو بەرەۋ گەرماۋەكە بچىت. لەۋىدا بەخۆى گوت: خۆزگە ئەسپ دەبووم، ئەوسا بە ئارەزوۋى خۆم بەناو قور و لىتە دەكەۋتم و بەخىرايىش رام دەرگىدو گىام دەرخوارد، ھىچ كاتىكىش ناچار نەدەكرام خۆم بشۆم و سابوون بىزارم بكات. ھىندەى پىنەچوو گوتى: نا.. نا.. ھەرگىز نامەۋىت ئەسپ بم، چونكە بە ئەسپ گالىسكە رادەكىشەرىت و بارى قورسى پى ھەلدەگرن و تەنانت لىشى دەدەن، نامەۋىت لىم بدرىت... ھەزدەكەم سەگ بم، نەخىر مندالان يارى بەسەگ دەكەن و ئازارى دەدەن، سەگى برسىشم بىنيوۋە پاشماۋەى ناو زىلدانى دەرخوارد... برىا پلىنگىكى بەھىز دەبووم و لە ھىچ شتىك نەترسابام، بەلام لە باخچەى ئازەلان پلىنگىكم دى باۋكم پىي گوتم راۋچىيەكى ئازا راۋىكردوۋە، ئەوسا راۋچىيان دەرەتوانن بە گوللەيەك منىش بپىكن و بىكوژن.... نامەۋىت بمرم. لەو كاتەدا دايكى سامان خۆى بە ژوورەكە داكرد و پرسى: ھىشتا ۋەستاۋىت و خۆت پاك نەكردۋتەۋە؟ ھەموو قسەكانتم گوى لىيوو، دەى زوۋكە ئەسپە بچوۋكەكەم پلىنگە ئازايەكەم بەلام بە ددانە تىژەكانت ۋەك پلىنگ زامدارم نەكەى، يا ۋەك ئەسپى بەھىز لەپىش ئاو و كەفى سابوون رانەكەيت. يەۋ قسانە، دايكى ھانىدا و ئەۋىش توانى ۋەك ئەسپ و پلىنگ بەرگە بگرىت و لەبەردەم كەفى سابوون بوەستى، ئىتر لەوساۋە ھەزى كەۋتە سەر پاك و خاۋىنى و پوژانە جوان خۆى دەرشۆرى.

سەرچاۋە: ئەۋ كۈنتۈ جىسانەن

ديارى پوڭى له دايكبوون

ناماده كړدى: نازى وهاب

به يانیه کيان دیکوری و بوی پشيله پیکه وه نانیان دهخوارد. بوی پشيله به دهم خویه وه گوتی: ئیمړو دهچم بازار دهکهم، دیکوری هاورپی لی پرسی: به نیازی چی بکریټ؟ بوی به په شوکاوییه وه گوتی: نه وه نه نیییه. دیکوری بیرى کرده وه له وهی که پوڭیكى خوش به سهرده بن، به تایهت که بوی به یانی پوڭى له دایک بوونی نه و بوو، وا ههستی کرد که دیارییهک بوی نه و دهکریټ، پاشان وای پيشاندا گرنگی پی نادات و گوتی: هه مووی مه خو، چونکه هیشتا نانه کهم ته و او نه کردوه. پاش نانی به یانی بوی پشيله جانتای پاره ی دهره یتا، و دهیزانی چهند پاره به ته و او وه تی له ناو جانتا که دا هیه که نه ویش 35 دیناره بوو. نه و ههش بیگومان پاره یه کی ته و او وه بوی کرینی دیاری له دایک بوون. بوی پشيله سه ریکی هینا یه ژووری چیشت لینانه وه و گوتی: دیکوری من پویشتم. دیکوری کتیبیکى کیک دروست کردنی به دهسته وه بوو، له و کاته شار دییه وه بوی نه وه ی بوی ههستی پینه کات، پاشان بیرى کرده وه هه ندیک خواردنی تریش بوی به یانی دروست بکات، چونکه بوی دهرکه وت که بوی پشيله کیکه که ی بوی دروست کردوه. بوی پشيله بیرى له باشتیرین دیاری کرده وه بوی جه ژنی له دایک بوونی دیکوری و گوتی: نه و هه موو که رهسته کانی وهرزشکردنی هیه، بوی پویشته بیر له شتیکى نوئ بکه مه وه. له پیکادا کاتیک پرده بچو و که که ی روبرارى دهری بیرى له به له م کرده وه، به لام دیکوری دوو به له می هه بوو. پاشان بارابای بینى که پایسکلی لیده خوری بوی له برخویه وه گوتی: چه زده کهم پایسکلیک بوی دیکوری بکرم، به لام دهرسم نرخه که ی زیاتر له 35 دینار بیت. نه و کاته ی گه یشته مارکیت بینى پره له شتی جوان، ئینجا به خوی گوت: شکولاته و شیرینی ناکرم چونکه دوا یی هه مووی خوم دهیخوم، دوا یی نه وه هه ندیک کلاوی کورانی بینى به لام دلنیا نه بوو له قه باره ی سهری دیکوری تا کو بوی بکریټ.

له به شتیکی تری سوپهرمارکیته که دا که رهسته ی باخچه ئاودان و عهره بانه ی خۆلی لیبوو. پاشان بۆبی بیرى کرده وه که وا دیکۆری بۆ باخچه که ی حه ز به عاره بانه ی خۆل هه لگرتن دهکات، به لامبۆی ده رکه وت که به 90 دیناره و به لام ئه و ته نها 35 دیناری پتییه. پاشان بۆبی به ناو سوپهرمارکیته که دا بۆ دیارییه کی شیاو زۆر که را تا بۆ جه ژنی له دیک بوونی دیکۆری بیکریت. فرۆشیاره که ش زوو هاواری ده کرد: هه ولده بریاربده ی کامه ره نگت ده ویت، ئینجا بۆبی گوئی: ئه وه به 90 دیناره، ئایا هی هه رزانتتر هه یه؟ پاشان فرۆشیاره که گوئی: راستیییه که ی هه یه، ئه مه یان تۆزیک کۆنه به لام هه ندی بۆیه ی سووری لی ده دهم. ئه و کاته ی بۆبی هاته ماله وه و دیارییه که ی له پشته وه ی ماله وه شارده وه پاشان دیکۆری ده رگای کرده وه و گوئی: ئایا نه یینییه که ت کری؟ ئه ویش گوئی: چاوه ری بکه و ببینه، پشيله جگه له جانتای پاره که که به به تال بوو هیچ شتیکی تری پی نه بوو.

بۆبى بۆ نانى ئىۋارە
 تەنھا پەرداخىك شىرى
 خواردەۋە دىكۈرىش
 ئارەزوۋى خواردنەۋەى
 شەربەتى كىرد. ھەرۋەھا
 ھەندىك لەۋ مۇرەبايەيان
 خوارد كەۋا بۆ ئاھەنگەكەى
 پۇژى دواتر نەدەگونجا.
 كاتىك بەيانی داھات پشیلە
 لەخەۋ ھەلسا بىنى دىكۈرى
 لەخەۋ ھەلنەستاۋە، بۆبى
 پشیلە لەبەر خۆيەۋە گوتى:
 ەرەبانەكە لەلاى مىزى
 نانخواردنى بەيانیيەۋە
 دادەنىم.

بەيانیيەكى زۆر خۇش بوو و ئاسمان گەش و گولەكان لە باخچەكەدا دەگەشانەۋە. ئەو
 كاتەى بۆبى ويىستى بچىت ەرەبانەكە بەيىت، بىنى لەۋى نەماۋە! ھەموو جىگاكان
 گەرا بەلام نەيدىتەۋە، ئىنجا دىكۈرى گوتى: چى بوۋە، شتىكت ون كىردۈۋە؟ ئەۋىش
 وتى: بەلى دىارى جەژنى لە دايك بوونت، شاردىبوۋمەۋە بەلام لە ھىچ جىگايەك
 نەماۋە. دىكۈرى لەگەلى گەرا بەلام بىگومان نەيدەزانى بەدۋاى چىدا دەگەرىت؟ ئىنجا
 بۆبى گوتى: گەرە و سوورە؟ بەلام ناتوانم پىت بلىم چىيە چونكە ئەۋە نەيىيە.
 كابراى پۇستەچى وتى: سلاۋ دىكۈرى ئەۋە چەند كاتر مىزىكە لە دەرگاكت دەدەم،
 بەلام تۆ نوۋستىبۋى من بۆ دىكۈرى دىارى زۆرم پىبۋ، بۆيە ەرەبانەيەكم لە
 باخچەكە دەرھىنا تاكو دىارىيەكانى تىبكەم.

كاتىك بۆبى چۈۋە ژوۋرەۋە بىنى ەرەبانەكە پىرە
 لە دىارى و ئىنجا دىكۈرى گوتى: لە ژيانم ئەۋە
 جۋانتىر دىارى نەيىيە، بۆبى پشیلە بە ھارەۋە
 گوتى: جەژنى لە دايك بوونت پىرۆن، ھەرۋەھا
 كابراى پۇستەچى وتى: جەژنى لە دايك بوونت
 پىرۆن، بەلام جارىكى تر ئەۋەندە مەخەۋە.

داهینراوهکان

حاسيبه 1642

حاسيبه ئاميریکه بۇ ئەنجامدانی کرداره ماتماتيکيهکان به کار دیت. به هوی دوگمه بچووکهکانی ئەلیکترونی له سهره بۇ کردارهکانی (کوکردن، که مکردن، لیکدان، دابه شکردن). ههروهها دهتوانیت جۆری زهحهتتر له زانستی ماتماتیک ئەنجامدات، وهک دیاریکردنی پێژهی سهدی، پهگی دووجا.

جیگای شانازییه که (بلهیس پاسکال) یه کهم حاسیبه ی میکانیکی داهیناوه. له سالی 1642 له ته مهنی 18 سالی بۇ یارمهتیدانی باوکی که باج کوکه ره وهیهکی فهره نسی بوو، یه کهم حاسیبه ی ژماره یی داهینا که پێیده گوترا پاسکالین تا کو باجهکانی پێ ئەژمار بکات. پاسکال له 19 ی حوزهیرانی 1623 له کلیرمونت هاتوته دونیا و پوژی 19 ی ئابی 1662 کوچی دوا یی کردووه له پاریس. یه کهم حاسیبه که بۇ فروشتن دانرا له ولاتی ئینگلتهرا دروستکرا له سالی 1961 له لایهن (سهن لووک کۆمۆمیتیر). حاسیبه ی جیاواز هیه بۇ به کارهیتانی جۆراوجۆر، وهک حاسیبه ی زانستی، که پێداده گریت له سهر به رهو پیش چوونی بیرکاری وهک زانستی سیگۆشه کاری و زانستی ژمیریاری.

خوینی ئیپسۆم له مهگنسیۆم و سۆلفات پینکدیت، ئەم خوینی بۇ توانه وهی چهوری ناو پیست به کار دیت. ههروهها بۇ هیورکردنه وهی هه وکردنی جومگه و لهنگی.

خوینی ئیپسۆم 1698

نیهیمیا گرووی پرووهکناس و فیزیاناسی ئینگلیزی. له سالی 1698 رینگایهکی بۇ ئاماده کردنی ئاوی پاک داهینا که ناوی نا خوینی ئیپسۆم، دوا ی ئەوهی ئاوی کانزایی به کارهیتا له و کانیهی که ئەو خوینییه ی لیبهره مهیتا. ئەم داهینه ره سالی 1641 له ئەفیرستون ورکشایه ر له دایکبووه و پوژی 25 ئازاری سالی 1712 له لهندهن کوچی دوا یی کردووه.

پیانۆ

1709

پیانۆ ئامیتریکى موسیقییه، بههۆی کیبۆردیک کاردهکات که به لیدان له ژێی ستیلی به هۆی چهکوشی لبادی، دهنگهکهی بهرهم دههینی. چهکوشهکه لیدانه دووبارهبووهکان بهیهکهوه دهبهستیهوه بۆ

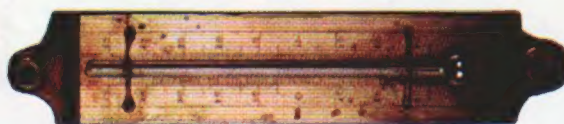
بهردهوامی لهڕینهوه دووبارهبووهکان. دهنگدانهوهکانیش بههۆی پردیک بۆ (بۆردی دهنگ) دهگوازریتهوه که دهبیته هۆی بهرزکردنهوهی دهنگه لهریوهکان. پیانۆی نوێ سالی 1709 له لایهن بارتۆ لۆمبۆ کرلیستقهر دی فرانسیسکو داهیترا. ئەم داهیتهره که دروستکهری ئامیتره موسیقایهکان بوو، له رۆژی 1655 له ئیتالیا هاته بوون و رۆژی 27 ی کانوونی دووهمی سالی 1731 مردووه. پیانۆی نوێ به گشتی دوو جۆره پیانۆی گهوره و پیانۆی ستوونی (وهتهر ستوونی).

گهرمی پتو ئامیتریکه بۆ پێوانهکردنی پلهی گهرمی بهکاردیت. گابریل دانیال فهرهناهی زانایهکی ئەلمانی بوو سالی 1714 یه کهم گهرمی پتوی جیوهیی داهینا.

گهرمی پتو 1714

پیشتریش کهولی بۆ ئەم مه بهسته بهکارهینا، بهلام دواتر ده رکهوت ئەنجامهکانی جیوه وردتره. زۆربهی گهرمی پتوهکان له سهر ئەو بنهمایهن، مادهکان که گهرم دهبن دهکشین. گهرمی پتوی پزشکی له بۆرییهکی شووشه ی باریک پیکهاتوو که جیوهی تیدایه، جیوه که که گهرم دهبیته ناو بۆریه که دهکشیت و بهرز دهبیتهوه و پتوه رهکانی سهر بۆریه کهش پلهی گهرمییه که دیاریده کهن. گابریال دانیال فهرهناهی رۆژی 24 ی مایسی سالی 1686 له پۆلۆنیا هاتووته بوون و رۆژی 16 ی دیسمبهری سالی 1736 کۆچی دواي کردووه.

سه رچاوه: کتییی داهینه رهکان

ئامۇزگارى

پېرە لە پارە.

بەو پارەيە زۆر
شت دەكرىم.

نە خىر كورم ئەو پارەيە
هې تۆ نىيە.

هې تۆ نىيە، پىئويستە
بۇ خاوەنەكەي
بگە پىننىتەو.

باوكە لە رىگا
دۆزىمەو! هې منە.

جا چۆن بزانم
خاوەنەكەي كىنيە؟

بە دوايدا
بگە پى.

شار گەورەيە
چۆن بگە پىم؟

کشتوکال له نایندهدا

سالی 2050 مروڤ پټویستی به دوو هیندهی بهرهمی کشتوکالی ئیستای دهییت، تاکو بتوانیت پټویستییهکانی دابین بکات. له ناینده گرفتی دهست کهوتنی بهرهمه رووهکییهکان زیاتر دهییت، بههوی کهمبوونهوهی پروبهیری زهوی و بهکارهیتانی بۆ مهبهستی نیشتهجیبوون، بۆ چارهسه‌رکردنی ئەم کیشهیه له ئیستاوه بیر له چەندان ریگای دیکه کراوتهوه له‌وانه:

کشتوکال کردن له بیابانهکان

ههول ده‌دریت بیابانه‌کان بکریڻ به میڤرگی سه‌وز. بۆ ئەم مه‌به‌سته ئامیر و ئامرازى وه‌ها به‌کاربه‌یتريت تا کشتوکال کردن له‌و زه‌وییه فراوانانه بکريت، له‌وانه سوود وه‌رگرتن له‌ ئاوى ژیر زه‌وى و به‌کارهیتانی سیسته‌مى ئاودانى قه‌تره‌یى و چاندنی ئەو جوړه به‌روبوومانه‌ی که‌ده‌توانن له‌گه‌ل ژینگه‌ی بیابانى بگونجین.

کشتوکال کردن به ئاوى دهریا

له‌به‌ر ئەوه‌ی له‌ ناینده جیهان زیاتر به‌ده‌ست گرفتی ئاوى شیرن ده‌نالیت، بۆیه زانایان بیر له‌ به‌کارهیتان و سوود وه‌رگرتن له‌ ئاوى دهریا ده‌که‌نه‌وه که به‌ ریگای نوێ پاک بکریته‌وه‌و بۆئه‌و به‌رهمانه به‌کاربه‌یتريت که‌به‌رگه‌ی ئاوى سویر ده‌گرن.

کشتوکال کردن به ته‌کنه‌لوژیای نوێ

جگه له‌ ژوورى شووشه‌یى، هه‌ول ده‌دریت ته‌کنه‌لوژیای نویش له‌ شیوه‌ی رۆبۆت و کومپیوټه‌ر و مانگی ده‌ستکرد به‌کاربه‌یتريت بۆ کشتوکال کردن.

کشتوکال کردن له ئاسمان

حالی حازر له‌ بنکه‌ی ئاسمانی نییوده‌وله‌تی له‌به‌رزایی 390 کیلومه‌تر له‌ دوورى زه‌وى، تا‌قیکردنه‌وه ده‌کريت له‌سه‌ر چاندنی چەندان به‌روبووم، له‌م شوینه ئاو له‌ شیوه‌ی چ‌ر‌کردنه‌وه‌ی هه‌لمی به‌رهمه‌هاتووی ئاووه‌ه‌واى ده‌ستکردی ناو ویستگه‌که ده‌ست ده‌که‌ویت.

سه‌رچاوه: گۆڤارى ماجید

تونیلی دەریای مانس

تونیلی دەریای مانس بریتییە لە ڕێڕەویکی ژێر دەریا کە درێژییەکی 5.5 کیلۆمەتر دەبێت، لە دواي تونیلی سیکانی ولاتی ژاپۆن، بە دووهم تونیلی درێژ دادەنرێت، ئەم تونیلە کەنارەکانی باکووری ولاتی فەرەنسا بە کەنارەکانی ڕۆژەهلای بەریتانیا دەلکینیت. قولایی دەگاتە 75 مەتر.

ئەو بەشەیی کە دەکەوێتە ژێر ئاو 37.9 کیلۆمەتر دەبێت، ئەمەش درێژترین بەشی ژێر ئاوی هەموو تونیلەکانی جیھانە. ڕێڕەوێکی لێدانی ئەم تونیلە بۆ سالی 1802 دەکەڕێتەو، لە سالی 1881 هەردوو ولاتی فەرەنسا و بەریتانیا لەسەر ئەنجامدانی ئەم پڕۆژەییە ڕێککەوتن، بەلام هەر زوو بەریتانیا کارەکی ڕاگرت لەبەر بوونی مەترسی بۆ سەر ئەمەنی قەومی خۆی. لەسالی 1985 هەردوو ولاتەکە ڕێککەوتنیکی دیکەیان مۆرکرد و لەسالی 1988 تونیلەکە لێدرا و لەسالی 1994 کارەکە بە کۆتای گەشت و 4650 ملیۆن جۆنەیی ئیستەرلینی تیچوو.

ئەم تونیلە لە سێ ڕێڕەو پێکدێت، دووانیان شەمەندەفەریان بەناودا رەت دەبێت، ڕێڕەوێکی دیکەیان تاییبەتە بە پیشکەش کردنی خزمەتگوزاریەکان. تونیلەکە مەترسی بۆ سەر ژینگە نییە، وەها دارپێژراوە کە پلەیی گەرمی لە 30 پلەیی سەدی زیاتر نەبێت، لەرووی تەندروستیشەو پارێزراوە و بەردەوام هەواکەیی پاکدەکرێتەو. شەمەندەفەرەکانی ناوی بە کارەبا کاردەکەن و لەسەر سیستەمیکی هەستیاری ئۆتوماتیکی دەکەونە جۆولە. ماوە بلیین کە سالانە 18 ملیۆن کەس پێیدا رەت دەبن، لەگەڵ ڕێڕەوی کالای جۆراوجۆر، جۆریک لە بووژانەوێ ئابووری و گەشتیاری بە ناوچەکانی هەردوو بەر دەکەین.

ئەو ئاژەلانى بەرەو بۆشايى ئاسمان ئېردران

ئاژەلان پۇلى گەورەيان گىزاوۋە لە بەدپەينانى خەونى كۆننەي مەروڧ لە گەيشتن بە ئاسمانى دەرەو، ئەوان پېش مەروڧ گەشتيان كرد و بوون بە رېگا خۆشكەر. ھەندىكيان گەرەنەو ھەو ناويان دەرکرد، ھەندىكيشيان تا ئىستا لە بۆشايى گەردوون ويلن.

بەر لەو ھەي مەروڧ گەشتى دريژ بۆ ئاسمانى دەرەو بکات، پېويستى بە دلنپايى بوو لە کارىگەرى گەشتەكە بەسەر جەستەو تواناي ئەندامەکانى، بەتايبەت کارىگەرى نەمانى کيش و بەرکەوتن بە تيشکە گەردوونپەکان. لەسالانى چلەکانى سەدەي رابردو، پاش راھينان و تاقىکردنەو، چەندان ئاژەل و قەوزە بەرەو ئاسمانى دەرەو ئېردران. سالى 1957 گەشتى (سپوتنیک 2) بۆ يەكەمین جار سەگىكى نارد کەناوى (لايكا) بوو تا بەدەورى زەويدا بسوورپتەو، بەلام لەبەر ئەو ھەي گەشتپەكە نەگەيشتەو زەوى، بۆيە لايكا نەگەرەو و وینەكەشى بەناو جیھاندا بلابوو. لەسالى 1961 پاش راھينانپەك زۆر، شامپانزىيەك کە ناوى (ھام) بوو بە گەشتپەكە ئەمەريكى گەيشتە ئاسمانى دەرەو، ھەر لەو سالەدا گەشتى (قۇستۆك 3 ئەي) سوڧيەتى كۆمەليک مشك و بۆقى نارد.

لەسالى 1963 زانايان پشیلەيەكيان نارد کە جەمسەرپەكە ئەليكترونى لەسەرى چاندرابوو، بۆ ئەو ھەي لە کاتى گەشتەكە ترپەي دەمارى بپيوى. سالى 1969 ئەمەريکىيەکان مەيموونپەكيان نارد کەناوى (بۆنى) بوو ئەمەش بە يەكەم ئاژەل دادەنريت کە زياتر لە پۆژيک لە ئاسمانى دەرەو مابیتەو. ھەموو ئەو ھەولانە بوون بە رېگا خۆشكەر لەبەردەم مەروڧ بۆ ئەو ھەي بەرەو بەرزايى ئاسمانە دوورەکان بچيت.

سەرچاوە: گۆڤارى ماجيد

مدرکے پ چیلہ؟

مه‌ره‌که‌ب بۆیه‌ییکی شله بۆ ره‌نگ کردن و نووسین و نیگارکیشان و دیزاین و ته‌نانه‌ت جووری وه‌هاشی هه‌یه که بۆ چاپکردن و هونه‌ری گرافیک به‌کار دیت. زۆربه‌ی شارستانییه‌ته دیرینه‌کان مه‌ره‌که‌بیان بۆ نیگار و نووسین به‌کاره‌یناوه، له‌وانه میسرینه دیرینه‌کان 3 هه‌زار سال پیش زاین و دواتریش هیندییه‌کان له ئیسی سووتاو و قه‌تران و چه‌ندان مادده‌ی دیکه مه‌ره‌که‌بیان دروست کردووه، له‌سه‌ده‌ی پازده‌هه‌میش گوته‌نبیرگی داهینه‌ری چاپخانه جووره مه‌ره‌که‌بینکی وه‌های داهینا که بۆ چاپکردن بشیت.

خواردنه‌وه و چيشت ليناڻ

ئاوې خواردنه‌وه:

جگه له هه‌وا، ئاويش ژيان به مروّف دهبه‌خشيّت. هه‌روه‌ها يارمه‌تيمان دده‌دات له نه‌هيشتنې ئاويته كيمياييه‌كان. كاتيک ئاو ده‌خوينه‌وه كه هه‌ست به تينويه‌تي بكه‌ين. مروّفنيكي پيگه‌يشتوو له ماوه‌ي ژيانيدا پيويستي به 60000 ليتر ئاوه‌يه. ئه‌و ئاوه‌ي ئيمه ده‌يخوينه‌وه، به‌شيكي گرنگي خوړاكمانه، له چه‌ندان ريگاوه سوود به له‌شمان ده‌گه‌يه‌نيّت، له‌وانه:

- 1- تينويه‌تيمان ده‌شكيني.
- 2- به‌سووده بو لاداني چه‌وري ناو له‌ش.
- 3- سيسته‌مي هه‌رس پاك ده‌كاتوه.
- 4- خوښ سووك ده‌كات تا به ئاساني به‌ناو هه‌موو به‌شه‌كاني له‌ش بسوورپيته‌وه.
- 5- پله‌ي گه‌رمي له‌ش ريكدخات.
- 6- ئه‌و كانزا به‌سوودانه به له‌ش دهبه‌خشيّت كه پيويستي پييه‌تي. له‌وانه كانزاي فلوريد.
- 7- ماسوولكه‌كان ده‌پاريژيّت وبه‌يه‌كه‌وه‌ديان ده‌لكيني له كاتي ئه‌نجامداني فهرمانه‌كانيان به شيوه‌يه‌كي نه‌رم.

چيشت ليناڻ

ئاو له چيشتخانه‌كان به‌كارديت، خواردنه‌وه گه‌رمه‌كاني وهك چا و قاوه به ئاوي گه‌رم ئاماده ده‌كريّت، برنج و گوشت و خوړاكه‌كاني ديكه‌ش به ئاو لينده‌نرين، بو دروست كردني نانيس ئاو پيويسته، هيلكه‌ش له‌ناو ئاو ده‌كوليت.

شەعرىيە

* خواردنە تاييەتییەکانی وەك مەعكە پوونە و تىكوشە و لە قوتوونراوەكانیش پىويستىيان بە ئاوە، ھەموو ئەو ئاوانەى دەیانخۆینەو ھەرچاوەکانیان بىر و كانى و پووبارەكانە. بە گشتى ئاوى پووبارەكان بۆ خواردنەو ھەبارنىيە، چونكە زۆر شتى تىدايە، بۆيە پىويستە بە پىنگاى كىمىيائى پاك بکړینەو بۆ لابردنى ماددەكان و شىاندنيان بۆ خواردنەو.

بىر

ئایا دەزانى؟

خواردنەو ھى ئا و بە پىژھەكى زۆر و خىرايىيەكى زۆر دەبىتە ھۆى كەمكردنەو ھى پىژھەى سۆديۆم لە بۆرپەكانى خوين و لاسەنگ بوونى ئا و لە ناو مېشك!

سەرچاوە: كتيبي ئا و

پەمبى دەستى

چۆن زیادبونی دانیشتوان زیان به ژینگه دهگهیه نیت؟

زیادبونی ژمارهی دانیشتوان پیوستی به کارگه و ویستگهی بهرهم هیتانی وزهی کارهبای زیاتر هیه، بهمهش ناستی ماده کیمیاییه کان و نهو گازانهی له کارگه کان و ویستگه کان دهردهچن زیاتر ده بیت و ژینگه زیاتر بهرو پرسی دهچیت.

کاتیک که ژمارهی دانیشتوان بهخیرایی زیاد ده بیت، مروف پیوستی به خاکی زیاتر ده بیت بو نیشته جیبوون، که واته ناچار ده بیت له زهوی نه شیواو بژییت و شوینه بی فهره کان به کار بهینی.

زور بوونی دانیشتوان له ههموو شوینیک گرفتگی کهم بوونه وهی ئاوی به دوا دادیت.

بهمه بهستی دابین کردنی بریکی زوری بهرهم، جوتیاره کان ناچارن زیاتر پهینی کیمایی و مادهی دیکهی کیمایی بو له ناوبردنی جانه وهر به کار بهینن. نه مانهش ده بنه هوی پیس بوونی ئاو و له ناوبردنی سامانی ماسی و زیانگه یانندن به بوونه وهران و پیس کردنی ژینگه.

که ژماره‌ی دانیش‌توان له
زیادبو ووندابیت، گوندنشینان
به لیشاو کوچ بق شاره‌کان
ده‌کهن، جا نه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتداران
نه‌توانن خزمه‌ت‌گوزاری
ته‌ندروستی پیوست پیشک‌ش
بکهن، نه‌وه رووباره‌کان پیس
ده‌بن و گیانه‌وه‌رانی ناویان
به‌ره‌و که‌مبون‌نه‌وه ده‌چن.

زۆربه‌ی دارستانه‌کان براون، داره‌براه‌کان بق
دایین‌کردنی پیدایسته زۆره‌کانی مروّف به‌کارده‌برین،
به‌مه‌ش ته‌رازووی سروشت لاسه‌نگ بووه. باران
پووی زه‌وی په‌ده‌مالیت، جیهانی گیانه‌وه‌ران و
پووه‌ک دووچاره‌ی شله‌ژان بووه و مروّفیش له‌به‌رده‌م
تووشبوونی چهندان نه‌خو‌شی دریځایه‌ندایه.

ده‌رامه‌ته سرووشتییه‌کان سنووردان،
که‌چی دانیش‌توان به‌ریژه‌ی زور و به
خیرایی زیاد ده‌بیت و پیوستیه‌کانیشی
بن سنوورن، که‌واته مه‌حاله نه‌و
هم‌مووه خه‌لکه به‌و ده‌رامه‌ته سنوورداره
پیدایسته‌یه‌کانی دابین بکریت.

کتاب

کتاب ھۆکاریکە بۆ دەربرینی چیرۆک و زانیاری و وێنە. لە وشە نووسراو و چاپکراو لەسەر کاغەز پیکدیت، کە کاغەزەکان بەیەکەوہ لە چوارچێوەی بەرگیندان. کتیی جیاوازی ناوہرۆکی جیاوازی تێداہ. لەکتیی چیرۆک وێنەکان ھەمیشە یارمەتیدەرن بۆ پوونکردنەوہی واتای چیرۆکەکان. ھەندیک کتاب زۆر ناسراون و بۆ سەر زمانی جۆراوجۆر ھەرگێردراون.

نەو کتییانە بۆ زمانەکانی ئیسپانی و ئینگیزی و یونانی ھەرگێردراون، تەنیا وشەکانی ناوہوہیان گۆراوہ.

کتاب لەلایەن بلۆکەرەوہکان بەرھەم دەھێنریت، بۆ بەرھەمھێنانیشی کەسانیکی زۆر کاری تێدا دەکەن، کە ھەر یەکیکیان کاریکی جیاوازی لە ئێستۆیە.

دیزاینەر شیوہی کتیبەتە دادەریزیت.

نووسەر بیر لە بیرۆکە کتیبەکە دەکاتەوہ و وشەکانی دەنووسیت.

ھونەرماند نیگارەکانی ناوہرۆکی کتیبەکە دەکشییت.

کاتیک کە وشەکان و نیگارەکان ئامادە دەبن، نووسەرەکە سەریان دەکات تا دُنیا بیت لەوہی ھیچ ھەلە و کەموکورتییەکی تێدا نییە، ئینجا بۆ چاپخانە دەبات.

با وه‌ها دابننن تو 500 کۆپی کتیبیکت ده‌ویت، له ناو چاپخانه‌دا هه‌ر یه‌ک له لاپه‌ره‌کان 500 دانه چاپ ده‌کریت، به ئامیریک که پئیده‌گوتریت (printing press) چه‌ندان لاپه‌ره به یه‌که‌وه و له شیوه‌ی قه‌باره‌یه‌کی گه‌وره به‌ره‌و لایه‌کی ئه‌و ئامیره‌ ده‌چیت و له لایه‌کی دیکه‌وه ده‌رده‌چن، ئینجا به ئامیریکی دیکه ره‌ت ده‌بن که ئه‌ویان به‌پیی ژماره‌ی لاپه‌ره‌کان ده‌یان بریت و ریزبه‌ندیان ده‌کات.

ئامیری چاپکه‌ری گه‌وره ده‌توانیت له یه‌ککاتدا له‌سه‌ر پارچه کاغه‌زکی گه‌وره ژماره‌یه‌کی زۆر لاپه‌ره چاپبکات.

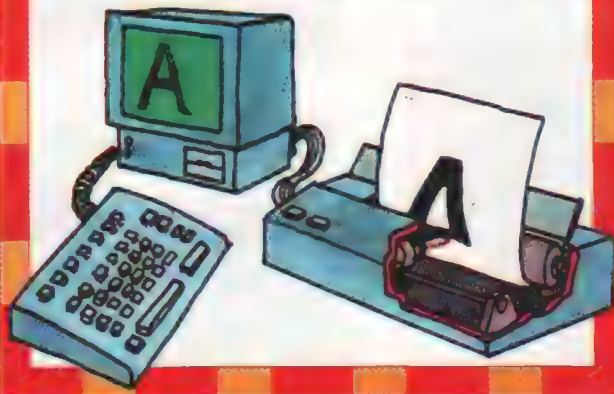

چاپکردن

* ئامیری چاپکردن وه‌ک (ستامپا) کارده‌کات به‌لام زۆر ئالۆزه.

* هه‌ندیک له چاپکه‌ری کۆمپیوتەر بۆ چاپکردن، تیشکی لیزه‌ری به‌کارده‌هینن، رووناکی لیزه‌ره‌که‌ی خه‌ته بچوکه‌کان ده‌سووتینن له‌سه‌ر کاغه‌زه تایبه‌تییه‌کانی ناوی، به‌مجۆره کۆپییه‌که ده‌رده‌چیت.

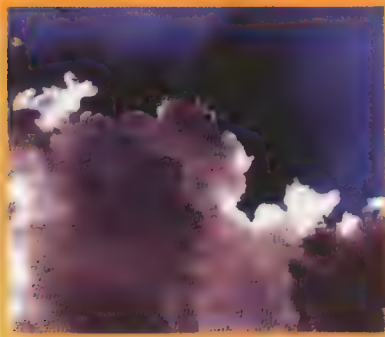
* کاغه‌زه چاپکراوه‌کان به‌یه‌که‌وه ده‌لکیندرین و له‌ناو به‌رگینکی توند ده‌نرین تا بۆ ماوه‌یه‌کی درێژ به‌رگه‌ بگریت، دواتر به‌ره‌و شوینی جیاواز ده‌نیردرین له‌وانه کتیبخانه‌کان، قوتابخانه‌کان، ماله‌کان.

ئاوردانه‌وه‌یه‌ک له کتیبخانه

له‌ناو کتیبخانه کتیبه‌کان به‌شیوه‌ی تایبه‌ت پۆلین کراون. ئه‌وه‌ی ده‌ته‌ویت به‌گوێزه‌ی ناوینشانه‌کان ده‌توانیت بیدۆزیه‌وه. کتیبی چیرۆک له‌ به‌شی چیرۆک دانراوه، کتیبه‌کانی دیکه‌ی وه‌ک ئینسکلۆپیدیا له‌و شوینانه نین که تایبه‌تن به‌ چیرۆک.

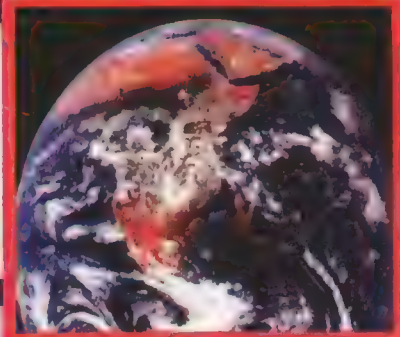
The Earth and the Sky

زهوی و ئاسمان

Clouds

هه‌وره‌کان

Earth زهوی

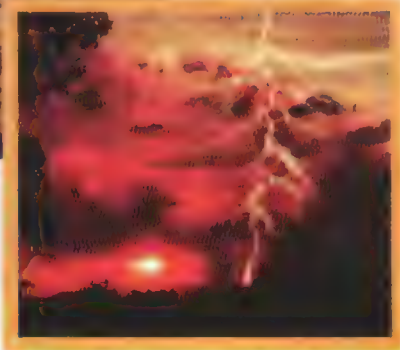

Mountain

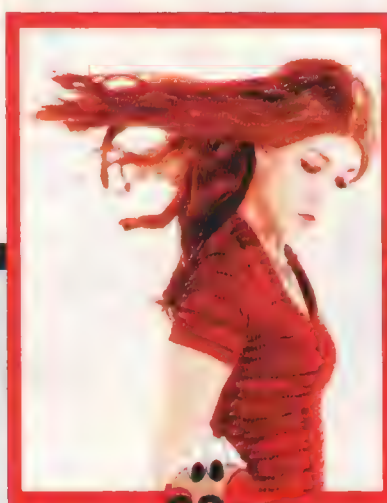
شاخوداغ

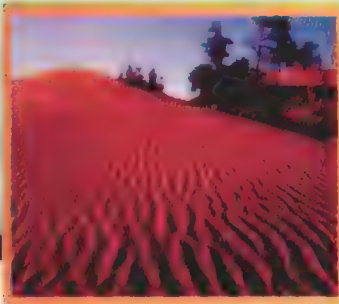
Forest دارستان

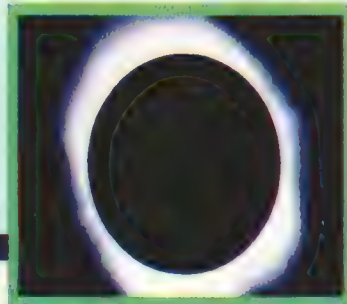
Lightning هه‌وره‌بروسکه

Wind په‌شه‌با

Desert بیابان

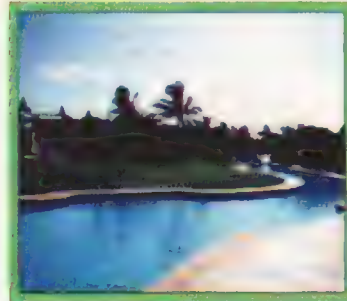
Eclipse مانگ گیران

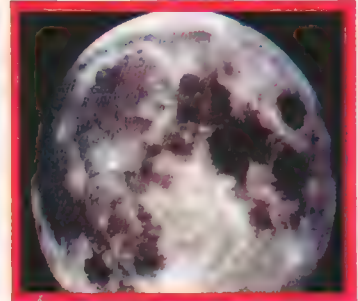
Rain باران

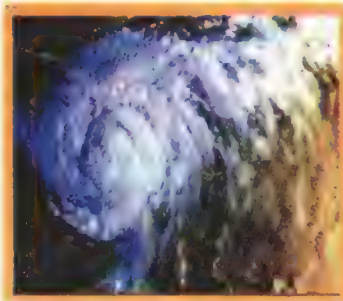
Iceberg به سته نهک

River روبر

Moon مانگ

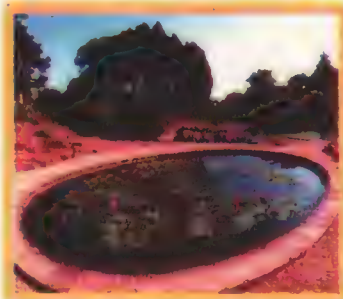
Storm گهرده لوول

Sun خور

Volcano بورکان

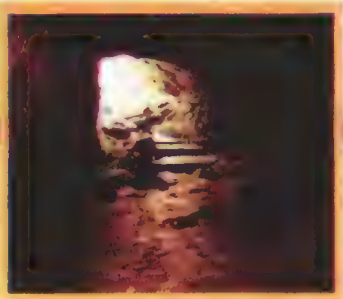
Pond گوماو

Rainbow په لکه زرينه

Stars نه ستيرمکان

Cave نه شکورت

Waterfall تانگه

Pasture نه وړپکا

بارين و دارسيو

نويسينی: شفقین شان عزيز

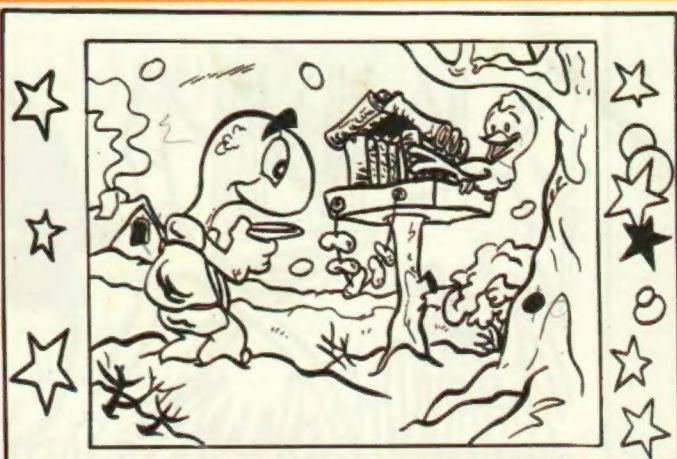

هه‌بوو نه‌بوو کهس له خوا گه‌وره‌تر نه‌بوو، کچیکی جوانکیله‌ی ته‌مه‌ن 9 سالان هه‌بوو ناوی بارین بوو، برایه‌کیشی هه‌بوو ناوی بارز بوو. کاتیک بارز له‌سه‌ر جۆلانه‌که‌ی بوو بارین ئه‌وه‌ندی پال پیوه‌نا تا ماندوو بوو، بۆیه له ژیر دارسیوه‌که‌دا دانیشته‌ی تا پشووبدات.

سه‌گه‌که‌شی که ناوی بۆبی بوو، له ته‌نیشتیه‌وه پاکشا. بارز به بیزاریه‌که‌وه گوتی: ئه‌م‌پۆ پۆژیکی زۆر گه‌رمه، بارز تکای کرد له بارین و گوتی: وهره با یارییه‌که‌مان ته‌واو بکه‌ین. بارین له‌وه‌لامدا گوتی: نایه‌م و هیلاکم ده‌مه‌وێت بپۆم یارمه‌تی دایکم بده‌م له کوک‌کردنه‌وه‌ی جله شۆراوه‌کاندا که به ته‌نافه‌که‌وه‌ن. دایکی گوتی: بارین با زوو که‌ین، سه‌یری ئه‌و هه‌وره‌ ره‌شه‌ بکه، بایه‌که له باران و توفان ئاگادارمان ده‌کاته‌وه. بارین هاواری کردو گوتی: بارز وهره تۆش یارمه‌تیمان بده، پیش ئه‌وه‌ی باران سه‌رله‌نوێ جله‌کان ته‌ر بکاته‌وه، ئه‌وه له کوی خۆت شارده‌وته‌وه؟! بارین له پشت چه‌رچه‌فه سپیه‌که‌وه خۆی شارده‌بووه‌وه ده‌نگیکی ترسناکی لیوه‌هات: هو هو، من جنۆکه‌م. بۆبی سه‌گ ده‌ستی به وه‌پین کردو ویستی هی‌رش‌ی بکاته‌ سه‌ر. بارین به پیکه‌نینه‌وه گوتی: واز له‌م به‌زمه‌ بینه‌ ده‌بیته‌ زوو جله‌کان کوک‌کینه‌وه‌و بجینه‌ ژووره‌وه سه‌یری ئه‌و هه‌وره تاریکه‌ بکه. دواتر گوتی کوا بۆبی ده‌بیته‌ بیدۆزینه‌وه. بارز گوتی: هه‌ر فیه‌ر ئاوا زوو زوو خۆی ده‌شاریته‌وه، ئه‌وه هاته‌وه. پاشان هه‌موو چوونه‌ ماله‌وه. بارز له‌به‌ر په‌نجه‌ره‌که‌وه گوتی: بارین سه‌یرکه‌ هه‌وره‌ برووسکه‌ و گه‌واله‌ چۆن پووناکی و ده‌نگیان دیته‌. هه‌رگیز له‌ گه‌ل ئه‌و ره‌شه‌با به‌هی‌زه‌دا شتی وام نه‌بینیه‌وه. بالام بارین له ترساندا هه‌ردوو گوێی خۆی گرتبوو. دواتر ده‌نگیکی گه‌وره‌هات و بارز گوتی: دیاره ئه‌وه هه‌وره‌ برووسکه‌ بوو دای له دار سیوه‌که. دیتیان لق و پۆپی دارسیوه‌که هه‌مووی که‌وتبوو سه‌ر زه‌وی. پاش ئه‌وه‌ی که‌شوه‌وا هی‌تمن بووه‌وه بینیان دارسیوه‌که نه‌ماوه. بارین به‌مه‌ زۆر دلته‌نگ بوو، بارز و بۆبی هه‌ولیان دا دلخۆشی بکه‌ن به‌لام بی‌سوود بوو. بارین به‌ده‌م خۆیه‌وه ده‌یوته‌وه ئه‌مه به‌هۆی ره‌شه‌باکه‌وه بوو، چه‌ند گوناچه دارسیوه‌که. بارز له‌سه‌ر چلی سیوه‌که ده‌ستی کرد به‌هه‌لبه‌زو دابه‌ز تا خه‌نده بکه‌رینیه‌ته‌وه سه‌ر لیوی بارین. پاش ماوه‌یه‌ک بارین غه‌مه‌که‌ی له‌بیر چووه‌وه‌و تووشی سه‌رسورمان بوو. کاتیک بارین چه‌ند په‌پوله‌یه‌کی بینی هاتن و له‌سه‌ر گولی دره‌خته‌کان نیشتن گوتی: ئه‌ی خودایه‌ چه‌ند جوانن. بارین هه‌ناسه‌ی خۆی گرت تا په‌پوله‌کان نه‌ترسن، دواتر گوێی له وه‌پینی بۆبی بوو، که چووه‌ لای بۆبی بینی له‌به‌رده‌م هی‌لانه‌یه‌که‌دا وه‌ستاوه که 4 بی‌چووه‌ چۆله‌که‌ی تازه له‌دایکبووی لاوازی تیدایه. دایکی بارین نزیک بووه‌وه‌و گوتی: وا باشته‌ر بی‌چووه‌کان بخه‌ینه سه‌ر په‌لی دره‌ختیکی به‌رز چونکه به‌مانه‌وه‌یان له‌سه‌ر زه‌وی ژیانیان له‌مه‌ترسیدا ده‌بیته‌. من دلنایم که دواتر دایکیان ده‌یاندۆزیته‌وه. بارین و بارز په‌یژه‌که‌یان هی‌ناو دایکیشیان به‌هی‌واشی هی‌لانه‌که‌ی خسته‌ سه‌ر ده‌ستی و به‌ په‌یژه‌که‌دا سه‌رکه‌وت و له‌سه‌ر په‌لی دره‌خته‌که‌ داینا. دواتر بارز گوتی: سه‌یرکه‌ن ئه‌وه دایکیان هاته‌وه‌ بۆلایان و خواردنیشی بۆ هی‌ناون. پاشان بارین و بارز له‌گه‌ل دایکیان به‌ پیکه‌نینه‌وه به‌ره‌و مال گه‌رانه‌وه.

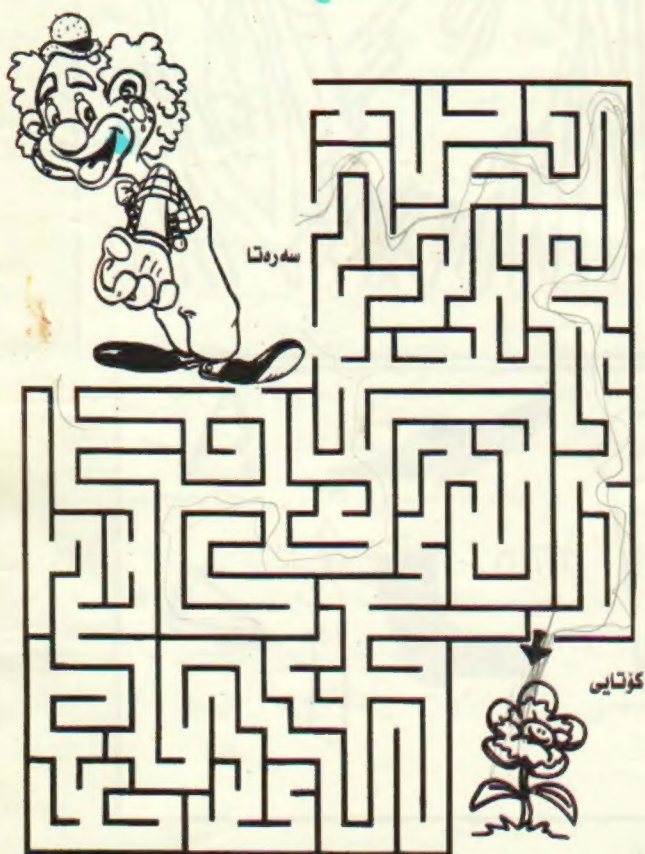

هەریەک ئەم وێنانه ئە وێنەکەی سەرەوەدا بدۆزەرەو.

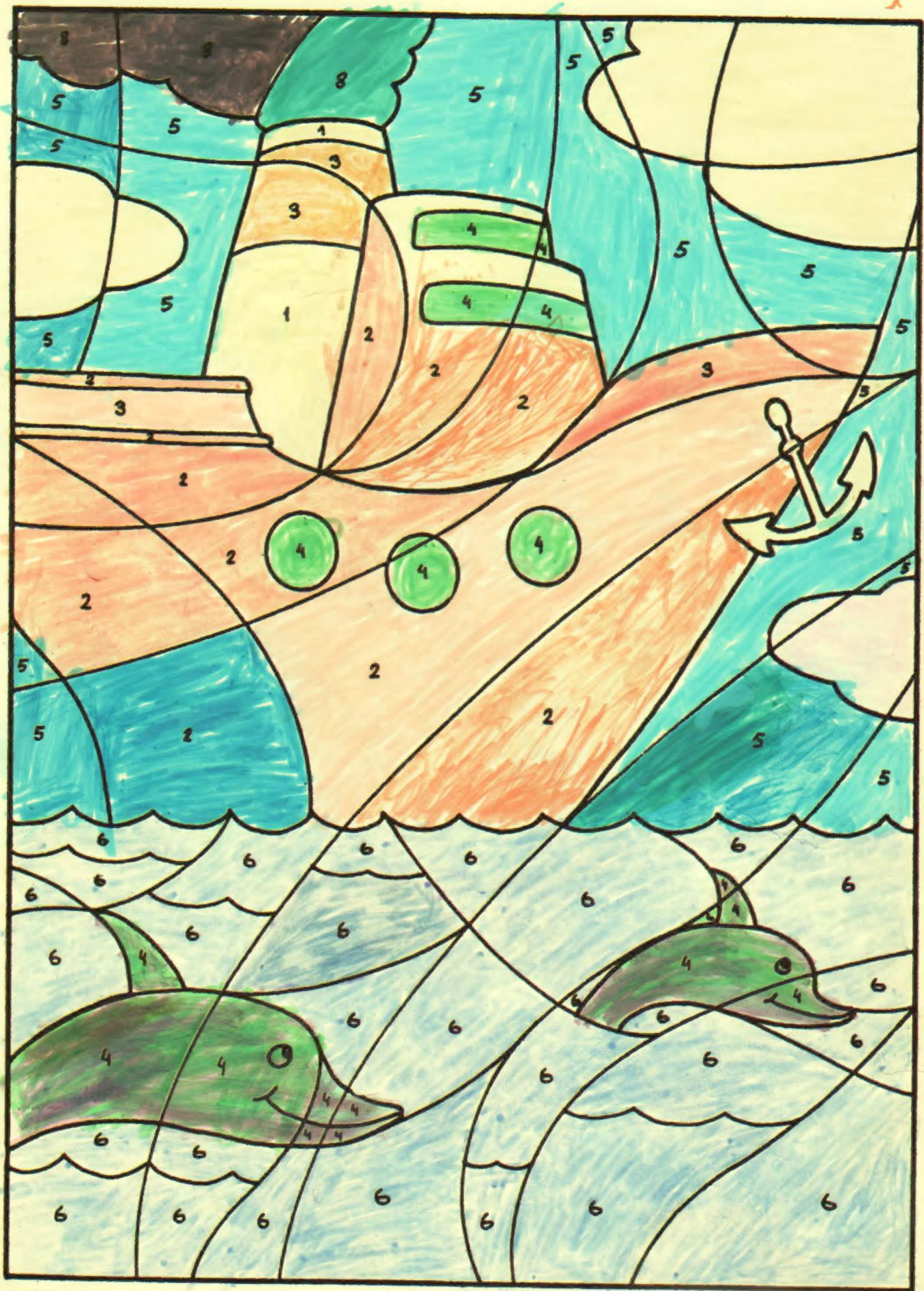
بۆ تهواوکردنی ئەم وێنەیه هەموو خاڵەکان بەیەکتەری بگەیەنە.

ئە نێوان ئەو دوو وێنەیهی سەرەوەدا پێنج جیاوازی بدۆزەرەوە.

بە ڕنگی راستدا ئەم باخەوانە بگەیەنەرە گۆنەکە.

هەموو دوو گۆنە هاوشێوەیهک بە هێنیک بگەیەنە.

رەن گەردن: 1= زەرە، 2= پرتەقالي، 3= سوور، 4= سەوز، 5= شين، 6= شيني تير، 7= قاوودي، 8= خۆنە مېشى.